

напряму залежати від економічної спроможності рангових домогосподарств (анатомію цієї економіки подає ревізія ГА, проведена наприкінці 1760 р. В ній, зокрема, занотовано в Ніжинському та Стародубському полках місто Короп з 507 дворами, 5 сіл, хутори, сіножаті, млини, греблі й пасовища, річний дохід від яких складав всього 1898 руб., 92 коп., в тому числі, від Коропа 500 руб.). Для реалій XVIII ст., що висувало на порядок денний стрімке нарощення артилерійських озброєнь і збільшення штату фахівців і обслуги, ця ситуація виглядала анахронізмом.

Список використаних джерел

1. Апанович О.М. Збройні сили України в першій половині XVIII ст. – К., 1969.
2. Дядиченко В.А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця 17 – початку XVIII ст. – К., 1959.
3. Крикун М. Між війною і радою. Козацтво Правобережної України в другій половині 17 – на початку 18 століття: Статті і матеріали. – К., 2006.
4. Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. – Чернигов, 1886. – Вып.1.
5. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. – К., 1889. – т. 1.
6. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. – К., 1893. – т. 2.
7. Модзалевский В. Судьба малороссийских пушкарей // Труды Черниговской губернской учено архивной комиссии. – Чернигов, 1915. – Вып.11.
8. Національна бібліотека України ім.В.І.Вернадського. Інститут рукопису. – ф.2. – спр.22907.
9. Полное собрание законов Российской империи. – Спб., 1830. – Т.9. – С. 396.
10. Російський державний архів давніх актів. – Ф.248. – Оп.29. – Спр.1800.
11. Сокирко О.Г. Артилерія козацької держави: створення, розвиток, внутрішня організація (1648–1781 рр.) // Український історичний журнал. – 2012. – № 4.
12. Токарев С. Коропська сотня Ніжинського полку у другій половині 17–18 століть // Сіверянський літопис. – 2007. – № 2.
13. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). – Київ-Львів, 2004.
14. Центральний державний історичний архів України в м.Києві. – ф.51. – оп.3. – спр. 4673.
15. Там само. – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 9238.
16. Там само. – ф.51. – оп.3. – спр. 10108.
17. Там само. – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 15626.
18. Там само. – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 18224.
19. Там само. – Ф.52. – Оп.3. – Спр. 368.

Сокирко А.Г. Ранговые маентности Генеральной артиллерии Гетьманщины середины XVII–XVIII вв.

Рассматривается процесс формирования и развития комплекса ранговых маентностей артиллерийского ведомства Казацкого Гетманата.

Ключевые слова: артиллерия, Гетманщина, снабжение.

Sokyrko, O.G. Department estates of the General Artillery of the Cossack Hetmanate in the mid 17th – 18th century

The article investigates process of formation and development of complex department estates of the Cossack Hetmanate artillery.

Key words: artillery, Hetmanate, supply

Батьківщина Івана Сулими село Рогоща

Село Рогоща дало Україні гетьмана («старшого») Війська Запорозького – Івана Михайловича Сулиму. Розглядається коло землевласників села, володільницькі права Сулим, згадуються гетьмани Війська Запорозького, що беруть своє походження із боярства Любецького староства.

Ключові слова: шляхта, козаки, Любецьке староство, гетьмани Війська Запорозького, козацькі ватажки.

Село Рогоща пов'язують з літописним містом Оргоща (згадано у літописі під 1159 р.) [1, с.709]. У якості міста (а розміри рогощанського городища значно більші ніж середньостатистичні для городищ Київської Русі), поселення було згадане у Іпатівському літописі, коли київський князь Ізяслав Давидович відібрав у чернігівського князя Святослава Ольговича сім «пустих» міст – у т.ч. Оргошь (чи Оргище) («въ нъхъ съдять псареве же и половци») [2, с.1–2]. У 1496 р. Рогощею (селищем Ргошь) на «отчизних» та «дедизних» володів Віленський підключий Богдан Павлович [2, с.3;3, с.123].

Як зазначає історик та археолог М.Добровольський, назва села від XII до XVI ст. змінювалась таким чином: Р'гошь – Оргошь (Оргище) – Рогошь – Рогоща. Сучасна назва стала усталеною лише у XVI – XVII ст. До того ж, у XVI – XVII ст. Рогоща називалося й просто Селищем [2, с.4].

Щонайменше з XVI ст. селом володіли князі Котурницькі, а наприкінці XVI ст. рогощанськими землями заволоділи шляхтичі Болдаковські. О.Лазаревський опублікував цікавий документ з історії села. 11 березня 1587 р. Семен Болдаковський отримав від любецького «державці» Миколи Лосатинського „право польське» на Рогоські землі [4, с.1–3;5, с.30]. Поява цього листа, вочевидь, пов'язана із одруженням Семена Болдаковського на Агаті Котурницькій, у зв'язку із чим подружжю був наданий документ з „обводом» маєтності.

Однак, у цей час любецьким старостою був О.Вишневецький (1585–1594 рр.). Можливо, що М.Лосатинський був його осадчим чи урядником. А от за даними П.Кулаковського, Микола (Миколайович? – І.К.) Лосятинський у 1642 р. був чернігівським державцею [6, с.421].

Цікаво, що село Рогоща знаходилась на самому кордоні Любецького староства Київського воеводства Речі Посполитої та Чернігово-Сіверщини, приналежної на той час до Московської держави. Саме це дозволило П.Кулаковському стверджувати, що за московського панування «Ргощ» (Рогоща) приналежав до Чернігівського замку [6, с.435].

Село Рогоща дало Україні запорозького гетьмана («старшого») Війська Запорозького – Івана Михайловича Сулиму (1628(?), 1633–1635 рр.). Корені цієї родини виводяться істориками із західноукраїнського регіону (у XVI ст. Сулими володіли маєтками в Кременецькій волості на Волині), з часом, як зазначає В.Щербак, бачимо Михайла Сулиму серед «засновників нових поселень на Подніпров'ї. У с. Рогоща у Михайла народився син, якому судилося здобути гетьманську булаву – Іван [7, с.185–186;8, с.138].

Цікаво, що нащадки Сулим вели свій родовід від «зашедшего из немецкой земли» шляхтича Івана Сулими, який за Сигізмунда III немовби був великим коронним канцлером. Але, як зазначав О.Лазаревський: «это заблуждение правнуков относительно происхождения своего прадеда, ничем иначе не может быть объяснено, как одною боязнью признаться, что в действительности прадед их был – один из известных представителей запорожских казаков» [9, с.XVII].

Відомо, що у 30-і рр. XVII ст. якийсь боярин Сулима возив з Лівобережжя до «дикого поля» селітру [11, с.79]. Між іншим, у Любецькому старостві фіксується родина зі схожим прізвищем – Сулимирські (у 1615–1618 рр. Андрій Сулимирський був любецьким та лоевським підстаростою) [12;13, с.230]. У 1615 р. дружиною Миколи

Особова печатка
А. Сулимирського
(1615 р.)
[10, с. 161].

Розсудевського була Ядвіга Сулимирська (у 1636 р. згадана як удова) [14, с. 89, 93]. Цікаво, що за привілеєм короля Яна Казимира від 30 липня 1661 р. Федір Іванович Сулима отримав у володіння села Любецького староства на Правобережжі – Юльче (Йолча) та Березки [9, с. 15–16; 15, с. 18; 16, с. 277]. А вже за пожалуванням короля Михайла (1669–1673 рр.) Йолчено володіли Сулимирські-Розсудевські [13, с. 229–230]. Це дозволяє стверджувати, що рід Сулим може бути якоюсь боковою гілкою роду Сулимирських. До того ж, Сулимовщина була згадана ще у підтверджувальному документі 1587 р. любецького державці М. Лосатинського – як урочище між селами Рогоща та Хмельниця [9, с. IV; 17, с. 29].

Загалом для шляхти Любецького староства було характерне розгалуження прізвищ (тим більш, що прізвища, як лексемні антропонімоформули ще не були усталеними і могли змінюватись). Наприклад, різні гілки любецьких бояр Корольових виступали під прізвищами від Королесіусів до Корольовичів чи Корольків-Масловичів, різні гілки роду Кононовичів (Посудевських) могли йменуватися Кононовичами-Посудевськими-Внучко, чи просто Посудичами, тощо.

Як зазначає В. Щербак, після загибелі М. Дорошенка, восени 1628 р. Івана Сулиму було обрано гетьманом [7, с. 185–186]. Очевидно, що «старшим» його обрала козацька «чернь». А вже у 1628 р. реєстровим гетьманом був обраний Григорій Савич-Чорний – з роду любецьких бояр-шляхти Величковських (Савичів-Величковських) [18, с. 275]. Виконуючи рішення шляхетського сейму 1629 р., він провів ревізію реєстру [19, с. 25]. У березні 1630 р. був страчений повсталими козаками у м. Боровиця на Черкащині [20, с. 152, 164–165].

У цей час І. Сулима неодноразово очолював походи на Крим, але в історію він увійшов, передусім, як очільник виступу проти утвердження польського панування в Україні [7, с. 185–186]. Повстання розпочалося, коли під час чорноморського походу в ніч з 11 на 12 серпня 1635 р. козаки захопили Кодак. Відомо, що у придушенні повстання Сулими та Павлюка брав участь Василь Томиленко. Тоді ж, у 1635 р. він став реєстровим гетьманом. Як зазначають польські історики, наприкінці 1636 – у першій половині 1637 р., це була людина, яка мала визначний вплив на події в Україні. Відомо, що він був досвідченим у військових справах та користувався популярністю серед козаків. Брав участь у Смоленській війні з Москвою 1632–1634 рр. До обрання гетьманом був військовим осавулом (щонайменше з 1636 р.) [21, с. 179–180]. Походив він, очевидно з родини любецьких бояр Томиленків. Цікаво, що одним із його соратників був Павло Міхнович [21, с. 190], вочевидь, з роду любецьких бояр Міхновичів.

На початку 1636 р. до короля була направлена посли Війська Запорозького – черкаський сотник І. Барабаш і чигиринський Зиновій-Богдан Хмельницький [20, с. 166]. Але у цей час козацька «чернь» обрала свого гетьмана – Івана Злія (Zly) [21, с. 180]. Можливо, що І. Злій мав спільні корені із любецькими боярами Зліями. На Зліївському ґрунті Любецького староства виникли села Малий Зліїв (Старий Зліїв, Зліїв) та Великий Зліїв.

Козацький гетьман Іван Злій намагався перетягнути на свій бік широкі козацькі маси, гарантуючі збереження власності та прав, він розіслав кілька універсалів реєстровим козакам. Запорозьке військо, за його наказом, повинно було бути готове до війни. Коронний комісар Лукаш Жолкевський розумів, що некерована запорозька армія може становити загрозу стабільній ситуації в Україні. Йому вдалося переконати Злія та козацьку старшину не виступати проти реєстрових козаків. До того ж, запорозька старшина (здебільшого шляхетського походження), володіючи маєтками та землями, й сама не хотіла виступати проти Речі Посполитої. Був знайдений компроміс. Новому королівському комісару А. Киселю [22, с. 86] та гетьману І. Злію вдалося на козацькій раді частково приборкати свавілля козацької черні, але та швидко обрала собі нового лідера – Павла Павлюка [21, с. 181–183].

25 вересня 1636 р. Іван Злій склав з себе повноваження старшого Війська Запорозького. Але у козацькому таборі глибоко розколов – частина козаків симпатизувала Павлюку та Злію, частина козацької «черні» та майже вся старшина – Василю Томиленку. Одна з основних вимог козаків – термінове збільшення королівського реєстру. Козаки навіть сподівалися на війну з Османською імперією (А. Киселю прийшлося видати спеціальний лист, який заперечував ці чутки) [21, с. 184–186].

Розпочалося повстання на чолі з Павлюком. Вочевидь, що певні симпатії до Павлюка були і у Томиленка, адже той не хотів з ним воювати – навіть збирався скласти булаву. Позиція Томиленка становила загрозу становищу старшини. Наприкінці липня 1636 р. старшина самовільно обрала гетьманом переяславського полковника (займав цей уряд щонайменше з 1635 р. [21, с. 194]; 1633 р. – зем'янин Київського воєводства [23, с. 190–191]) Саву Кононовича. Це викликало незадоволення королівського комісара Конецпольського, але той затвердив вибір старшиною Кононовича – «людини доброї та спокійної і водночас рицаря» [18, с. 275; 21, с. 186–188, 197–198].

Павлюку була не на користь зміна реєстрового гетьмана, тому він надіслав тритисячний загін на чолі з Карпом Скиданем [25] та Семеном Бутовичем. Бунтівникам вдалося зненацька заарештувати в Переяславі Саву Кононовича, військового товариша Саву (Федіра. – І.К.) Онишкевича та ще кількох ватажків реєстрової старшини [21, с. 188]. Сава Кононович тоді ж був страчений: «здійснили злочин з такою швидкістю, як і намічалось: схопили гетьмана або ж старшого Війська Запорозького (Саву Кононовича), писаря Онушкевича і багатьох інших старшин» [25, с. 138], або ж: «на середину майдану вивели Саву й Хфедора, прочитали їх злочинства проти козацтва і рідного краю, вбили їх з рушниць, а решту старшини покарали іншим способом» [26, с. 49–50].

Повстання Павлюка було придушене. 16 грудня козаки були розбиті армією польного гетьмана. 24 грудня Павлюк і Томиленко потрапили у полон, їх відразу відвезли до Барської фортеці, а з Бару – до Варшави. Томиленка намагався врятувати від смерті А. Кисіль, але 19 квітня Павлюк та Томиленко (Томиленко) були страчені – четвертовані як бунтівники за міськими мурами. Тіла загиблих були виставлені на загальний огляд [21, с. 190].

Смерть Томиленка та Кононовича фактично припинила тимчасову «монополію» дрібного любецького боярства на гетьманський уряд Війська Запорозького. Лише напередодні Хмельниччини старшим Війська Запорозького став Матвій Гладкий, що походив з любецького боярства, згодом він став одним із соратників Б. Хмельницького [20, с. 204–207; 21, с. 52–53].

Зважаючи на те, що з іншого осередку служебної шляхти – Овруча, походили такі козацькі ватажки, як І. Виговський [21, с. 254] та П. Тетеря [27, с. 285], а з остерського боярства вийшов запорозький гетьман Яків Острянин [7, с. 186], вочевидь, існували періоди дрібнобоярської «монополії» й цих територіальних спільнот.

Цікаво, що до 40-х рр. XVII ст. Сулими ще володіли якимись маєтностями у Рогощі. Серед землевласників села згадаємо також зем'ян Скидковичів (Скиданей). Між іншим, одним із соратників Павлюка був згаданий вище Карпо Скидань. 15 червня 1616 р. шляхтичі Скидани були «консервовані» «при певних ґрунтах», затвердивши за собою Роголівщину (вочевидь, такі Роголівщину чи Рогошу) [28, арк. 49 зв.–51 зв.]. У матеріалах королівської канцелярії 1620–1621 рр. Рогоща була згадана приналежною до Чернігова. Частиною земель, за привілеєм від 11 грудня 1620 р., належала Адамові Гарабурді (Харабурді), тоді ж Рогоща названа «пустим» селищем. У 1638 р. 10 димів в селі належало шляхтичу Павловському [6, с. 251, 288, 435].

Напередодні Національної революції українського народу середини XVII ст. польська аристократія не цуралась захоплення володінь місцевої шляхти. Приводом для цього могла бути, зокрема, відсутність автентичних королівських привілеїв або небажання шляхти виконувати розпорядження любецького старости. Рогощанський ґрунт та частину Бровенщици відібрав у шляхтичів Болдаковських чернігівський підсудок (1637–1668 рр., з 1649 р. – номінально) Якуб Война-Оранський [4, с. 1–3; 29, с. 1–2, 26]. Якщо у шляхтичів Болдаковських ця маєтність була відібрана, то у Сулим вона була придбана. У королівській грамоті 1659 р. втрата Сулимами Рогощі пояснювалась неправомірним продажем маєтку старшого брата Федора Северина поляку Оранському [9, с. IV].

Під час війни Семен Болдаковський повернув собі Рогошу. 5 вересня 1660 р. Василь Семенович Болдаковський отримав універсал Ю. Хмельницького: «ґрунта рогосские, еще за держави польской разграничуются помеж Сибережа и Хмельницею и отцу его ґрунта рогосские доставшиеся» [4, с. 1–3; 5, с. 30; 30, с. 143]. На цей час він займав уряд білоуського сотника [31, с. 89].

У 1659 р. Федір Іванович Сулима зробив спробу повернути собі Рогошу (як частину Мишуківського ґрунту). Він виправив собі грамоту Яна Казимира: «по смерті уродженого князя Якуба Оранського підсудка Чернігівського, померлого без потомків,

його добра ленні село Рогоща чи Городище назване, над рікою Білоус, у воєводстві Чернігівським лежаче». Зазначалось, що Федір Сулима втратив ці землі через неправомірний продаж маєтку рідним братом. Рогоща була надана Ф. Сулимі на ленному праві [9, с. 14–15]. Як іншим, боротися за повернення батьківського маєтку Федір став лише після смерті братів – Северина та Стефана. Обидва були вбиті 29 серпня того ж таки року, під час придушення антивиговського повстання в Переяславі [16, с. 278].

Звичайно, універсал польського короля вже не мав юридичної сили, і ця маєтність залишилася за Болдаковськими [4, с. 3–4]. У 1661 р. Федір Іванович Сулима, вочевидь у якості компенсації за втрачений батьківський спадок, таки отримав від короля Яна Казимира у володіння села Любецького староства – Юльче (Йолча) та Березки, але знаходились ці села на Правобережжі, що залишилось у складі Речі Посполитої [9, с. 15–16; 15, с. 18; 16, с. 277]. Повернувся на лівобережну Україну Федір Сулима лише у 1673 р. (помер 1690 р.) [9, с. XVII].

Володар Рогощі Василь Болдаківський у 1669 р. брав участь у засіданні Генерального суду в Батурині (вочевидь, був суддею), на якому вирішувалась справа між любецьким шляхтичем Іваном Козловичем та військовим товаришем Леонтієм Полуботком [32, арк. 1–2]. 1669 р. займав уряд чернігівського полкового сотника, 1671 р. згадувався як Чернігівський полковник, а 1673 р. – як полковий суддя. У тому ж таки році він зайняв посаду батуринського сотника [31, р. 72, 77, 89; 33, с. 67]. У Василя Болдаковського було два сина, одного з яких звали Андрієм, а другого, можливо, Григорієм. Хтось з них отримав універсал І. Мазепи на с. Зметнів [34, с. 127]. 1690 р. Анастасія Болдаковська з синами Григорієм та Андрієм отримала універсал гетьмана на хутір під с. Ямище (неподалік Рогощі) [35, с. 208–209]. У 1698 р. Григорій Болдаківський був військовим канцеляристом. Від нього пішов рід Гриценків-Болдаківських, який користувався гербом Грабе [36, с. 37].

Андрій Болдаківський так само став військовим канцеляристом. Чоловіком його рідної сестри Пелагеї був чернігівський полковий суддя Василь Томара. У 1729–1730 рр. частиною селами Рогоща і Томарівка володіла удова Пелагея Томара (Болдаковська). Після смерті чоловіка до неї відійшли й с. Брагинці Басанської сотні Переяславського полку [37, с. 56]. Подружжя народило сина Григорія. Від Пелагеї володіння переходять до чоловіка її онуки Катерини Василя Комаровського [5, с. 5, 20, 30].

У 1742 р. біля с. Кошівка на р. Білоусі знаходився млин „удовствующей судиной черниговской» Пелагеї Василівни Томари, млин був побудований „на их власних землях, от Семена Болдаковского деда, Петраша дяде, за владения Болдаковского отца» [38, с. 115]. Наприкінці XVIII ст. Рогоща належала бунчуковому товаришу Василю Комаровському [39, арк. 60]. На початку XX ст. у с. Рогоща знаходився маєток дворян Комаровських (маєток був побудований на давньоруському городищі). Дворяни Комаровські виводили свій родовід від Іраклія Комаровського, єпископа Чернігівського та Новгород-Сіверського (1752–1761 рр.) [2, с. 6, 10].

Список використаних джерел

1. История городов и сел Украинской ССР. Черниговская область. – К.: Институт истории АН УССР; Глав. ред. Украинской Советской энциклопедии, 1983. – 816 с.
2. Добровольский М. П. Село Рогоща Черниговского уезда (Археологическая справка) / М. П. Добровольский. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1904. – 12 с.
3. Акты Литовской Метрики. Т. 1. Вып. 1. (1413–1498) / Собр. Ф. И. Леонтовичем. – Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1896. – 169 с.
4. Лазаревский А. Л. Исторические заметки о некоторых селах Черниговской губернии / А. Л. Лазаревский // Черниговская памятка на 1896/97 год. Карманная справочная книжка. – Чернигов: Губернская типография, 1896. – Отд. III. – С. 1–32.
5. Лазаревский А. Л. Обозрение Румянцевской описи Малороссии. Вып. 1 / А. Л. Лазаревский. – Чернигов: Губернская типография, 1866. – 390 с.
6. Кулаковский П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої. 1618–1648 / П. Кулаковский. – К.: «Темпора», 2006. – 496 с.
7. Щербак В. Соціальний портрет козацької верхівки другої половини XVI – першої половини XVII ст. / В. Щербак // «Істину встановлює суд історії» / Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. Національна академія наук України; Інститут історії України НАН України. – Т. 2. – К., 2004. – С. 183–193.

8. Щербак В. О. Українське козацтво: Формування соціального стану: Друга половина XV – середина XVII ст. / В. Щербак. – К.: KM Academia, 2000. – 300 с.
9. Лазаревский А. Сулимовский архив: Семейные бумаги Сулим, Скороп и Войцеховичей XVII–XVIII вв. / А. Лазаревский. – Киев: Тип. К. Н. Милевского, 1884. – XXII с. + 316 с.
10. Альфоров О., Однороженко О. Українські особові печатки XV–XVII ст. за матеріалами київських архівосховищ / О. Альфоров, О. Однороженко. – Харків: Харківське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, 2008. – 200 с.
11. Бойко І. Д. Селянство України в другій половині XVI – першій половині XVII ст. Відп. ред. К. І. Стецюк / І. Д. Бойко. – Львів, Вид-во АН УРСР, 1963. – 327 с.
12. Любецькие гончары в 1615 году / Документы, известия и заметки // Киевская Старина. – 1902. – Февраль. – Отд. II. – С. 89.
13. Bobiński W. Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy. Studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej / W. Bobiński. – Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2000. – 599 s.
14. Lustracja Dóbr Króla JMci w województwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem leżących // Jabłonowski A. Lustracje Krolewsczyzn ziem Ruskich: Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszych połowy XVII wieku / Zródła dziejowe / A. Jabłonowski. – T. V. – Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1877. – S. 1–226.
15. Кривошея В. Козацька еліта в національній революції середини XVII ст. (Гетьманат Юрія Хмельницького) / В. Кривошея // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К.: ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2008. – Вип. 39. – С. 7–36.
16. Kroll P. Od ugody Hadziackiej do Cudnowa. Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1658–1660 / P. Kroll. – Warszawa: WUW, 2008. – 452 s.
17. Зайченко В. Село Новий Білоус та його округа / В. Зайченко. – Чернігів: Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, 2003. – 87 с.
18. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна. Вид. друге, перел. і випр. / Н. М. Яковенко. – К.: Критика, 2008. – 472 с.
19. Свербигуз В. Старосвітське панство / В. Свербигуз. – Варшава: Studio Literka, 1999. – 249 с.
20. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття / Н. Яковенко. – К.: Генеза, 1997. – 312 с.
21. Hetmani zaporozycy w służbie króla i Rzeczypospolitej / Pod redakcją P. Krolla, M. Nagielskiego, M. Wagnera. – Zabrze: Wydawnictwo infortitions, 2010. – 456 s.
22. На думку чернігівських істориків-краєзнавців, Адам Кисель володів селом Любецького староства Киселівка (Див.: Студьонова Л. Ось де, люди, наша слава (бесіди про Чернігівське козацтво) / Л. Студьонова. – Ніжин: Видавництво „Аспект-Поліграф», 2004. – 172 с.)
23. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник / В. Л. Модзалевский. – Т. 4 (П-С). – К.: Типо-Литография С. В. Кульженко, Пушкинская № 4, 1914. – 832 с. + 26 с.
24. У матеріалах королівської люстрації Любецького староства 1636 р. фіксується Скиданська земля.
25. Щербак В. О. Щоденник Ш. Окольного як джерело для вивчення історії антифеодальних рухів на Україні в першій половині XVII ст. / В. О. Щербак // Феодалізм на Україні: Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 132–142.
26. Козацькі ватажки та гетьмани України: Укладено на основі «Історії України-Руси» Микола Аркаса / Упорядники Я. Мельничук та Б. Карабін. – Львів: Ред.-вид. відділ, 1991. – 173 с.
27. Jabłonowski A. Historia Rusi południowej / A. Jabłonowski. – Krakow: Akademia Umiejetnosci, 1912. – 366 s.
28. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, КМФ-36, Оп. 1, Спр. 207, Волинська метрика. Книга РМ 21 (1613, 1615–1616, 1618–1619 рр.), 139 Арк.
29. Кулаковский П. Земські урядники Чернігово-Сіверщини у 1621–1648 роках / П. Кулаковский // Центральна і Східна Європа в XV–XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії. До 100-річчя від дня народження професора Дмитра Похилевича. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 1998. – С. 113–130.
30. Филарет. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 5. Губернский город Чернигов. Уезды: Черниговский, Козелецкий, Суражский, Кролевецкий и Остерский. – Чернигов: Земская типография, 1874. – 446 с.
31. Gajecy G. The Cossak Administration of Hetmanate / G. Gajecy. – Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute, 1978. T. 1. – P. 1–395; T. 2. – P. 396–790.
32. Чернігівський історичний музей ім. В. Тарновського, 14–5/2 / Ал.-501, Декрет генерального судьи Івана Домонтовича по делу о споре за земельные владения в Черниговском полку Івана

Козловича с Леонтием Артемьевичем Полуботоком, войсковым товарищем. Батурич, 29 апреля 1669 г. (копия конца XVIII в.), Арк. 1–2.

33. Павленко С. Золотий вік Батурина (1625–1707 рр.) / С. Павленко // Сіверянський літопис. – 1995. – №4. – С. 54–68.

34. Василенко Н.П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 гг. / Изд. ред. «Земского сборника Черниговской губернии» / Н.П. Василенко. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1908. – 706 с.

35. Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / Упорядник І. Бутич. – Київ, Львів: Наукове товариство ім. Т.Шевченка, 2002. – 781 с.

36. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник / В.К. Лукомский, В.Л. Модзалевский. – К.: «Либідь», 1993. – 214 с. + LXVII табл. + 14 с. указ.

37. Кондратьев І., Кривошея В. Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва. Любеч / І.Кондратьєв, В.Кривошея. – К.: ІПіЕД НАНУ, 1999. – 109 с.

38. Список водяних мельниц Черниговского полка (1742 года). (С предисловием А.Лазаревского) // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – 1872. – Вып. 5–6. – Кн.2. – С. 99–136.

39. Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, Ф.ІІ, Спр.13697, Опись Черниговского наместничества (1779–1781). Подготовлено Д.Пашенко, 551 арк.

Кондратьев И.В. Отчизна Ивана Сулимы село Рогоща

Село Рогоща дало Украине гетмана («старшего») Войска Запорожского – Ивана Михайловича Сулиму. Рассматривается круг владельцев земель села, владельческие права Сулим, упоминаются гетманы Войска Запорожского, происхождением из боярства Любечского староства.

Ключевые слова: шляхта, казаки, Любечское староство, гетманы Войска Запорожского, казацкие лидеры.

Kondratjev, I.V. The birthplace of Ivan Mykhailovych Sulym, the village Rohoscha

The village Rohoscha was the birthplace of Ivan Mykhailovych Sulym, a Ukrainian Hetman («the supreme») of Zaporizhia Armed Forces. The article examines a number of village landowners, ownership rights of the Sulymy and mentions the hetmans of Zaporizhia Armed Forces that have originated from Lyubech land.

Key words: gentry, Cossacks, Lyubech land, hetmans of Zaporizhia armed forces, Cossack leaders.

УДК 94(477.5) «1500/1800»

Грибовський В.В.

**Запорозький зимівник і ногайське
кишло: спроба співставлення**

Подано співставлення запорозького зимівника з кочівницьким зимівником-кишлом, простежується еволюція традиційної економіки запорозького козацтва в умовах стабілізації кордонів на українському степовому порубіжжі XVIII ст.

Ключові слова: зимівник, запорозьке козацтво, ногайці, кочівництво.

Дослідження історії запорозького козацтва до цього часу перебуває під впливом моделі історіописання, що склалася за доби українського національного відродження, тобто у другій половині XIX – на початку XX ст. Національний наратив відвів козацтву роль не лише військової сили, що охороняла життєвий простір «нації», але й головного державотворчого елементу, котрий визначив демократичний характер її соціально-політичної організації. Таким чином виходило, що програма конструювання нації на принципах народного суверенітету, демократії й правової рівності – цих наріжних ідей, з якими протягом «довгого дев'ятнадцятого століття» асоціювався прогрес, – спрямовувалася в минуле, і уявлене в такий спосіб минуле виступало в ролі легітимізатора певної «сучасності», тобто часу самоствердження нації. Відтак характеристики доби творення нації адресувалися донаціональній епосі: січовий майдан розглядався як осердя демократизму, Військо Запорозьке – як республіка з власним парламентом – козацькою радою, «Конституція» Пилипа Орлика – як чи не початок європейського конституціоналізму, а запорозький зимівник – як ринкове господарство на кшталт капіталістичного ранчо.

Зазначене не має в ґрунті своєї думки нігіляцію здобутків багатой на славі імена історіографії історії запорозького козацтва. Навпаки, воно є спробою констатації завершення певного циклу в історіографічному процесі й означенням потреби оновлення теоретичного інструментарію, відповідного сучасному обсягові введення джерел до наукового обігу та нових можливостей щодо їх інтерпретації. Дослідження Д. І. Багалія [2;3], В. О. Голобуцького [10;11], А. В. Бойка [5], О. Л. Олійника [19;20] створили основу для розгляду козацького зимівника як базового елементу економіки запорозького козацтва та окреслили його значення в українській колонізації причорноморського степу. Напрацювання В. Г. Балущка практично вперше окреслили конкретні способи відстеження шляхів соціокультурного трансферу, що пролягали від творкомовного світу Причорномор'я до суспільного середовища українського козацтва [4,с.12–16]. Однак абсолютно не розробленим лишалось питання про те, наскільки пов'язаний запорозький зимівник з традиційним кочівницьким зимівником-кишлом (кишлау), що становив важливий елемент господарства степових сусідів запорожців – ногайців.

А. А. Шенников, вочевидь, першим поставив питання про наявність такого зв'язку. На його думку, еволюція житла кочових ногайців пройшла від отюї (інша вимова – отав), тобто нерозбірної юрти, що перевозилася на гарбі, до стаціонарної двокамерної будівлі. У місцях зимівки ногайці приставляли юрту-отюї до стаціонарного будинку, де утримувалася худоба (маємо уточнити: молодяк, решта перебувала на підніжному кормі). З часом, як припускає Шенников, ногайське житло стало двокамерним: отюї перетворився на кухню-сіни, в якій від колишньої юрти залишилося розміщення вогнища посередині, а колишня кошара для худоби трансформувалася в житлове приміщення, суміжне з сінями. Прикмету типової кочівницької садиби, за Шенниковим, становила хлібопекарська піч, розташована поза будинком. «Кінець цієї еволюції, – пише дослідник, – ясно проглядається у ... запорожців, котрі ... були теж напівкочовиками з господарством, схожим на ногайське» [30,с.54–61,63–64]. У запорозькому зимівнику центральним елементом був курінь, що теж, як переконує Шенников, становив двокамерну будівлю і складався з прохідної кухні-сіней з вогнищем посередині і спальні з нехлібопекарською піччю [30,с.64]. Втім, Шенников припускає можливість існування